e-ISSN 2587-3687

https://doi.org/10.52673/18570461.26.1-80.17
CZU: 821.135.1(478).09

PROZA SCURTĂ DIN BASARABIA (1812–1918): IMITĂRI, ADAPTĂRI, MODELE ORIGINALE

Doctor habilitat în filologie, profesor universitar **Alexandru BURLACU**
E-mail: alexandru.burlacu@sti.usm.md
ORCID: https:/orcid.org/0009-0006-9494-1849
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu" al USM
© 2026. Drepturile de autor aparțin autorului. Licență: CC BY 4.0.

THE SHORT PROSE IN BESSARABIA (1812–1918): IMITATIONS, ADAPTATIONS, ORIGINAL MODELS

Summary. This article analyzes the prose from Bessarabia between 1812 and 1918, which evolved, broadly speaking, between two models: the indigenous/Romanian and the artificial/Russian. Bessarabian writers (A. Hâjdeu, C. Stamati, C. Negruzzi, A. Russo, B.P. Hasdeu) began with autobiographies, imitations, and adaptations, eventually assertin themselves through original "compositions"/models, sometimes anticipating masterpieces of the short genre through several unprecedented thematic elements diversifying "forms without substance" by means of a predominantly memoir-based epic substance. It is an eclectic prose from an aesthetic point of view, oscillating between egocentrism and ethnocentrism, in keeping with the Zeitgeist ("the spirit of the age"). It is a prose of historical inspiration, evoking the feudal atmosphere of the era – at times with picaresque accents, at others with realistic or romantic ones – characteristic of the literature promoted by the most important journals of the time (*Dacia literară* or *Convorbiri literare*, and later Gherea's *Contemporanul* or *Viața românească*). Regarding the concept of literature, at least in the first half of the 19th century – within pre-modern literature and the transition from the 1848 Generation to the Junimist canon – we cannot approach the era using the criteria of the literary concept as understood today. Imitations of Russian models were produced by V. Crăsescu, A. Frunză, C. Stere, and other writers influenced by socialist and Poporanist ideas. Noteworthy is the story *În voia valurilor* (1912) by C. Stere, a prelude to the Bildungsroman titled *În preajma revoluției* ("On the Eve of the Revolution"). The latter represents the most significant contribution of a Bessarabian to Romanian literature; it is a work that foreshadows the postmodern paradigm by blurring the distinction between reality and fiction.
Keywords: prose, literary model, Romanian model, Russian model, realism, romanticism.

Rezumat. În acest articol este analizată proza din Basarabia între anii 1812 și 1918, care a evoluat, în linii mari, între două modele: cel băștinaș/românesc și cel artificial/rusesc. Scriitorii basarabeni (A. Hâjdeu, C. Stamati, C. Negruzzi, A. Russo, B.P. Hasdeu) au pornit de la autobiografii, de la imitări, adaptări și s-au impus prin „compuneri"/modele originale, uneori anticipând capodoperele genului scurt prin câteva date inedite legate de tematică, diversificând „formele fără fond" printr-o substanță epică predominant memorialistică. Este o proză eclectică sub raport estetic, pendulând între egocentrism și etnocentrism, în „spiritul timpului". Este o proză de inspirație istorică, de evocare a atmosferei feudale a epocii, uneori cu accente picarești, alteori realiste sau romantice, specifice literaturii promovate de revistele cele mai importante ale epocii (*Dacia literară* sau *Convorbiri literare*, iar mai târziu *Contemporanul* lui Gherea sau *Viața românească*). În ceea ce privește conceptul de literatură, cel puțin în prima jumătate a sec. al XIX-lea, în literatura premodernă, în perioada de tranziție de la canonul pașoptist la cel junimist, nu ne putem apropria cu criteriile conceptului de literatură în înțelegerea noastră de azi. Imitații după modele rusești au realizat V. Crăsescu, A. Frunză, C. Stere și alți scriitori afectați de idei socialiste și poporaniste. Remarcabilă este povestirea *În voia valurilor* (1912) de C. Stere, un preludiu al Bildungsromanului *În preajma revoluției*, considerată cea mai importantă contribuție a unui basarabean la literatura română.
Cuvinte-cheie: proză, model literar, model românesc, model rusesc, realism, romantism.

Pe parcursul celor 106 ani de ocupație rusească (1812–1918), limba română în Basarabia a fost prigonită în mod metodic; puținii literați au fost persecutați, iar prima gazetă în limba băștinașilor apare abia la începutul secolului al XX-lea. Cei mai importanți scriitori – A. Donici, C. Stamati, A. Russo, B. P. Hasdeu, D. Moruzi, V. Crăsescu, C. Stere, Gh. V. Madan – trec Prutul și se afirmă în viața literară din Iași sau București. O literatură autentică de limba română e, în spațiul pruto-nistrean, ca și cum inexistentă, mai exact, scrisul de aici s-a aflat în umbra modelelor rusești. În acest sens, Ștefan Ciobanu, autorul cunoscutei monografii *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*, demonstrează, cu lux de argumente, că în Basarabia au fost câțiva scriitori izolați, în scrisul cărora s-au ciocnit curentul băștinaș, românesc, și cel

artificial, rusesc, dar valoarea lor literară este mai mult decât mediocră [1, p. 257].

Firește, necazul cel mare al acestei literaturi constă în faptul că unii scriitori, în virtutea condițiilor potrivnice, și-au redactat lucrările în limba rusă (A. Hâjdău, B.P. Hasdeu, C. Stamati-Ciurea, Zamfir C. Arbore, L. Donici, P. Gore, A. Mateevici ș.a.), ulterior traducându-și scrierile în română (C. Stamati-Ciurea, L. Donici ș.a.). De regulă, scriitorul basarabean traduce din toți și de toate, preia, imită și adaptează cam tot ce îi cade sub mână, preponderent din literatura rusă. În ciuda naivităților dezinvolte, a primitivismului lipsit de îndemânare, scrierile lui, în bună parte, memorialistice, autoreferențiale urmează scheme și locuri comune împrumutate de la iluminiști, clasicişti, romantici, sămănătoriști, naturaliști, pe scurt, din epoci literare, nu de puține ori, demult apuse. Prozatorii basarabeni, deși, biografic, sunt contemporani cu scriitori celebri din Occident, în planul expresiei artistice/modelului literar sunt niște întârziați; excepție fac A. Russo, B.P. Hasdeu, C. Stere, figuri emblematice în literatura română.

În această epocă de deznaționalizare/rusificare, Basarabia este o temniță în care lumina e îngăduită prin ferestruica străjuită dinspre răsărit. Gheorghe Cardaș, în prefața la antologia *Poeții și prozatorii Basarabiei până la Unire (1812–1918)*, precizează că dacă Alecu Russo, Costache Stamati, Teodor Vârnav, Alexandru Donici, Bogdan P. Hasdeu, Ștefan Basarabeanu (Victor Crăsescu), Zamfir C. Arbore, Dumitru C. Moruzi, Sergiu Cujbă ar fi rămas în Basarabia sau dacă și-ar fi tipărit operele lor în această provincie, cultura românească de aici s-ar fi putut menține mai multă vreme, rezistând în fața nefastei influențe rusești [2, p. 7].

Odată cu acestea, este dificil să respectăm cu strictețe criteriile unei geografii literare. Scriitor basarabean, pe parcursul a două secole, ar desemna, după Dan Mănucă, o persoană care s-a născut și a creat în ținutul dintre Prut și Nistru. Exegetul e deranjat de „un fel de imperialism literar", care consideră „drept <<basarabean>> pe orice regățean care, trecând Prutul, a trăit o vreme oarecare, scriind literatură, la Chișinău, la Bolgrad sau în altă parte" [3, p. 108].

Am putea aminti mai multe cazuri, dar ne limităm la exemplul lui C. Stamati, născut la Huși, care s-a identificat definitiv cu Basarabia. „…Basarabia își dădea și ea contribuția în literatură prin Costache Stamati" [4, p. 242]. Basarabenii sunt deschizători de drumuri, întâi mergători într-o serie de găselnițe epice. Exemplar, în acest sens, este Teodor Vârnav, cu *Istoria vieții mele*, adeverind „primele amintiri în literatura română" [5, pp. 127-134]. Dincolo de orice exigențe estetice, landșaftul literar rămâne oarecum desfigurat fără, de exemplu, *Istoria vieții mele* de Teodor Vârnav (1801–1868), romanul anonim *Aglaia* (1859?), sau nuvela *Duca* de Alexandru Hâjdeu (1811–1872), apărută în revista *Вестник Европы* din 1930, singura lucrare literară tipărită, cum se știe, de fiul său B.P. Hasdeu în ziarul *Columna lui Traian*. Nuvela *Domnia Arnăutului* (*Columna lui Traian*, 1871, nr. 17 din 26 aprilie – nr. 25 din 5 iulie), compusă din trei părți, precum și scrierile *Dabija* și *Hâncul* au apărut mai întâi în revista *Сын отечества* (1838), aparținând fratelui său Boleslav Hâjdeu. Părintele meu, nota B.P. Hasdeu, a scris românește numai povestea istorică *Domnia Arnăutului*, care și aceea fusese lucrată dintâi rusește.

Se știe că B.P. Hasdeu a tradus și a refăcut textul manuscrisului. Normal ar fi să insistăm pe îndelete, cu argumente în mână, înainte de toate, asupra limbajului scriiturii, apoi asupra celorlalte elemente: întâmplări, situații, caractere excepționale, pe scurt, asupra componentelor canonului romantic al nuvelei. Reținem că acțiunea are loc în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Un arnăut pe nume Dumitru Duca, aciuat la palatul lui Istrate Dabija, pretinde să ia de soție pe preafrumoasa Dafna, fiica domnitorului. Sugestivă e prezentarea prin contrast a faptelor/protagoniștilor. Aventurierul Duca se spune că era atât de fin, încât cu greu se putea bănui obscura-i origine, și atât de viclean, încât izbutise a câștiga amorul și stima tuturor; Dafna e ca un soare în alba zi, ca o lună în neagra noapte, mai mândră decât brânduța în zorile primăverii, ochii ei erau albaștri ca fața cerului, sprâncenele negre ca aripa corbului. Portretul arnăutului ne reține atenția prin ochii lui mari și încrucișați, sprincenele dese și posomorâte, iar tăietura obrazului grosolană și sălbatică insuflă fără voie o mișcare de groază. În timpul unei petreceri, arnăutul dă foc palatului ca apoi să-i salveze de la moarte pe Dabija și pe Dafna. Drept recompensă obține mâna fetei, iar după moartea lui Dabija, și tronul. Ulterior, el își bate joc de soție și de populația țării. Exploatează și terorizează fără milă pe armeni, ai căror strămoși se stabiliseră încă de pe timpul lui Alexandru cel Bun, le despoaie casele până la un cap de ac și le dărâmă până la piatra temeliei.

Răzbunătorul Mihalcea Hâncu, marele serdar de Orhei și Soroca, e înzestrat cu o inteligență iute și pătrunzătoare, este frumos la corp și frumos la suflet, cu o minunată forță fizică, tot așa de oțelită ca și voința sa. Notabil e rezumatul narativ după o scenă memorabilă: „Adesea Arnăutul tremura în mijlocul Divanului dinaintea acestui gigant, carele nu se sfiise într-o zi a-i răspunde verde în față: <<Vodă vrea, Hâncu ba>>". Poporul vedea în Mihalcea o rază de speranță, moldovenii se adunau de pretutindeni, poporul e văzut ca o forță motrice. *Domnia Arnăutului*, dincolo de schemele, clișeele/locurile comune ale romantismului,

trebuie remarcată ca prima încercare/compunere originală (dacă e să adoptăm sintagma/denumirea unei rubrici la revista *Dacia literară*), ca nuvelă elaborată de un scriitor basarabean. Chiar dacă e puțin merituoasă sub raport estetic, ea anticipează totuși nuvelele lui Gh. Asachi și C. Negruzzi, rămânând un reper în panorama prozei de inspirație istorică. (*Țiganiada* lui Budai-Deleanu rămânea încă în varianta de manuscris). Scrisul lui Hâjdeu ilustrează tranziția de la clasicism la romantism.

Pe date istorice sunt centrate și schițele *Suceava și Alexandru cel Bun în secolul al XV-lea*, *Domnul Moldovei*, *Marele Ștefan și bravul său hatman Arbore*, care ilustrează tentația eposului în scrisul lui Constantin (Costache) Stamati (1786–1869). De altfel, Stamati e cel care traducea discursurile lui A. Hâjdeu *Cuvânt către elevii școalei ținutului Hotinului, ruși și moldoveni* și *Suvenire de cele trecute, idee de cele de față și arătare de cele viitoare a Moldovei*, un fragment din care Mihail Kogălniceanu publică în *Dacia literară*. Recomandările lui Kogălniceanu din celebra *Introducție*, potrivit cărora traducțiile nu fac o literatură, precum și pledoaria pentru literatura originală, vreme de jumătate de veac, fac lege și pentru cel mai important scriitor basarabean, C. Stamati. Basmele versificate, *Dragoș* și *Povestea povestelor* se reține prin fluența narației, portrete și descrieri în manieră romantică. Cum se știe, după Asachi și înaintea lui Eminescu, C. Stamati evocă mitul dacic (*Geniul vechi al românilor și românii de astăzi*).

Dintre lucrările de inspirație istorică ale scriitorului, cea mai reprezentativă e *Povestea povestelor*, o încercare de epopee despre întemeierea Moldovei. Ion Vlad, autorul unei consistente monografii consacrate povestirii, observă că la C. Stamati tentativa de a compune epic nu poate fi despărțită de experiența unei proze îndeosebi de inspirație istorică, că nu e de așteptat să dăm în cazul său de un „povestitor autentic" [6, p. 60].

În ceea ce privește conceptul de literatură, cel puțin în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în literatura premodernă, în perioada de tranziție către canonul pașoptist, nu ne putem apropia cu criteriile conceptului de literatură în înțelegerea noastră de azi. Pavel Balmuș, autorul cărții *Plagiatul la români* (Chișinău, 2004), ilustrează cazuri celebre de plagiat, între care și cel al nuvelei *Toderică* al lui C. Negruzzi [7, pp.199-200]. Proza basarabeană trece, pe parcursul a două secole, prin experiențe asemănătoare, pendulând între „modelul adamic" și „modelul golemic" (în formula exactă a lui M. Cimpoi), iar cel mai frapant caz de plagiat rămâne acela al mult așteptatei epopei despre viața nouă a lui Ion Canna.

Constantin Negruzzi (1808–1868) este un povestitor autentic, creator al nuvelei românești, autor al capodoperei *Alexandru Lăpușneanul*. Proza lui, în trendul vremii, e de natură memorialistică, evocatoare și anecdotică (*Amintiri de junețe*, *Zoe*, *Cum am învățat românește*, *Au mai pățit-o și alții*). O „compunere originală" (dacă e să recurgem la formula modestă a lui M. Kogălniceanu) este *O alergare de cai (Scacica)*, datată 1836 și publicată în *Dacia literară* (1840), în care este prezentat mediul nobilimii ruse. Memorabil e Chișinăul în vivantul tablou de epocă. Nuvela evocă două povești de dragoste, una romanțioasă, alta a autorului însuși, impregnată cu umor fin despre iluziile tinereții, marcând tranziția scriitorului de la romantism la realism. Modernă, în planul poeticii prozei, e modalitatea autorului narator care (fapt observat de Tudor Vianu) „… nu intervine pentru a «spune», ci pentru a ne «arăta», nu pentru a fi «ascultat», ci pentru a ne face să «vedem»", o găselniță (dacă suntem bine avizați) încă în *Decameron*-ul lui Boccaccio, redescoperită prin anii șaizeci ai secolului trecut. Deschizător de drumuri, Negruzzi, cum se știe, inaugurează genul epistolar, din care reținem *Calipso*, o tristă amintire despre „vremelnicia celor omenești", o evocare care întregește, într-un fel, perioada ședерii lui Negruzzi la Chișinău.

Vocația lui Alecu Russo (1819–1859) se manifestă în proza memorialistică. Exceptând două piese pierdute (*Băcălia ambițioasă*, *Jignicerul Vadră sau Provincialul la Teatrul Național*) și *Amintirile* (neterminată, apărută în *România literară*, 1855), scrierile lui Russo au fost compuse în franceză. În ceea ce privește *Amintirile*, acestea idealizează „satul frumos rășchirat între grădini și copaci pe o vale a codrilor Bâcului", proiectat pe un fundal feeric, excelează în descrieri melancolice. Satul, odihnindu-se sub pavăza cerului înstelat, icoana fugară a Măriucăi, „față de trandafir și de spumă de lapte", serbarea zilei de Armindeni, sub poale de codru verde. Amintirile oscilează între proza egocentristă și proza etnocentristă, două constante definitorii: „Amestecul de culoare locală cu neologisme, notează G. Călinescu, se potrivește de minune unei proze de nuanțe, mai ales când observația e din câmpul policrom al etnologiei..." [4, p. 192].

Este important să reținem că Russo devine ceea ce se cheamă un stilist și un autor de școală, dovedindu-se încă o dată un precursor al scriitorilor savanți din cea de a doua generație romantică. Înainte era mai naiv și mai simpatic, în *costumbrismul* său plin de culoare, în pasiunea pentru tezaure sufletești îngropate, în atracții pe care o resimțea față de briganzii autohtoni și față de teribilele lor fapte [8, p. 272]. Puținătatea epicului e compensată de ritmicitatea prozei, de muzicalitatea interioară, prin care se anticipează *Amintirile din copilărie* ale lui Creangă. Odată cu acestea, tentația dacismului e copleșitoare. Se modifică statutul naratorului identificat

fie cu eul, fie cu dacul. După M. Cimpoi, „acest eu sau acest dac se plimbă prin toate zonele conștiinței și mai cu seamă prin aceea a substratului originar dacic al ei bântuită de <<suvenirele antichității>>" [9, p. 54].

O nuvelă deviantă, aventuroasă, teribilistă e *Duduca Mamuca. Din memoriile unui student* (1863), cea mai bună proză a lui Bogdan Petriceicu Hasdeu (1836–1907), remarcabil prin febrilitatea sa intelectuală. E văzut monstruos și mitic, în tot ce face, necuprins de tipare, experimentează necontenit [8, p. 327]. Intertextualizând tema cu variațiuni, *Duduca* e reluată, cu mai multă dezinvoltură și eleganță stilistică, în *Micuța* (1864). G. Călinescu se arăta mirat de ignorarea ei, afirmând că mediul este rusesc, dar fondul rămâne latin [4, p. 378]. Astăzi lucrurile pot fi privite altfel. În virtutea firii polemice cu care era înzestrat scriitorul, nu este exclus ca *Micuța*, într-adevăr, să aibă un subtext ascuns. Un prim argument ar fi caracterul polemic al nuvelei. Ea se află în raport dialogal nu numai cu *Duduca Mamuca*, prima proză românească a lui Hasdeu, dar și cu modelele preferate ale epocii. Autorul este narator și protagonist, iar motto-urile din Horațiu și Shakespeare, dar și notele din prefața *Micuței*, adresate de autor (autorul, doctor artis amandi) cititorului nu sunt lipsite de ambiguitate. Intriga bine legată, fantezia debordantă, gluma și ironia, îngroșate excesiv pe alocuri, fac tot farmecul artei narative de calitate. Plasată într-un context mai amplu, *Micuța* ar putea fi tratată ca o parodiere a schemelor și locurilor comune din proza romantică; altfel cum am explica farsa super ludică, ștrengăriile amintind de comediile în manieră clasicistă, trăsăturile negative exagerate. Subtextul polemic e întreținut de narațiune dezinvoltă, stil degajat, relatând că avea șaptesprezece ani, că era student în drepturi la o universitate germană oarecare și ținea cu chirie trei odăi *au premier* în casa dnei Ana Pacht, veche actoriță în demisiune, a cărei unică fată, d-șoara Maria, copiliță de șasesprezece ani, apăruse atunci de curând pe scenă, culegând din capul locului aplauzele publicului iubitor de… domnișoare. Alte argumente în favoarea caracterului dialogal al nuvelei: Intriga e legată de minune, parcă într-un roman dumasian; sau: Scrisoarea o păstrez pân-acum ca model de originalitate și de stil, mai cu seamă de stil: ceva à la dl Rosetti!; sau: Voiești oare, cititorule, ca să te iubească sexul, sau, cum zice dl Cipar, sepsul frumos?, referințele autorului narator la Machiavelli, Napoleon, *Bolnavul imaginar* de Molière, Negus (alias Maiorescu). *Duduca Mamuca* are filiații cu *Însemnările unui iuncher de husari* (traducere din limba rusă de Vladimir Beșleagă), fragmente autobiografice de pe la 16 ani. Urmând supozițiile lui Călinescu, N. Manolescu *este* de părere că, în jurnalul lui Hasdeu, ar fi vorba de o „tendință mistificatoare" [8, pp. 327-328]. *Duduca Mamuca*, prima proză românească a lui Hasdeu, rămâne lizibilă și astăzi.

Un romantic întârziat, cultivând o proză hibridă, este **Constantin Stamati-Ciurea** (1828–1898), diplomat la ambasadele ruseşti din Paris, Berlin și Londra. În limba română îi apar cinci volume, două tomuri de „opuri dramatice" (1888–1893), romanul *Insula Sagalin* (1894), două volume de proze scurte *Caleidoscop literar* (1895), – cu ecou în *Convorbiri literare*, 1897, nr. 9, pp. 839-942 – și *Răsunete din Basarabia* (1898).

O vânătoare în Basarabia, realizată după modelul/spiritul celebrelor povestiri ale lui Ivan Turgheniev *Zapiski ohotnica* (1852), apărea înaintea eseului cinegetic al lui Alexandru Odobescu *Pseudo-kynegetikos sau Fals tratat de vânătoare* (1874). Remarcabile sunt notele autorului despre „limba română rustică, precum o vorbește poporul nostru din Basarabia", care „a fost singurul izvor, din care m-am adăpat", subliniind metaforic solitudinea sa: „am fost și sunt o insulă solitară în imensul ocean al slavismului. Mai mult nu zic".

Poveștile vânătorești, dincolo de curaj, relevă cultul plăcerii artei vânătorești. Scriitorul este un descriptiv, îi reușesc tablourile de natură sălbatică. În *Istoria unui țânțar*, efectele comice sunt obținute prin parodierea relațiilor umane, atribuite insectelor.

Stabilit în România după 1876, Zamfir C. Arbore (1848–1933) lucrează la redacția ziarelor *Românul*, *Telegraful*, *Telegraful român* ș.a. și se impune prin evocarea, înaintea lui C. Stere, a calvarului închisorilor din Rusia țaristă. Între volumele de proză memorialistă se reține *Temniță și exil* (1894), remarcabil nu numai prin realități de groază din fortăreața Petropavlovsk, dar și prin calități de proză senzațională. Mai semnează *Nihiliștii* (1895), *În exil* (1896) ș.a. Prozatorul face câteva „modeste încercări în literatura de aventuri, romane-foileton, povestiri cu peripeții atractive și cu chibzuite lecții de morală, vădind înrâurirea lui F. Cooper și J. Verne (*Frații Lupu*, *Viața*, *întâmplările și voiagiurile lor prin America de Nord*, *Gambuzino sau Căutătorii de aur*, *Istoria unui român în America*, *Diamantul pierdut*, *Mercedes și Dolores* ș.a.)" [10, p.46-47].

Imitații după modele ruseşti, programatic asumate, oferă Victor Crăsescu, alias Ștefan Basarabeanu (1850–1918). Povestirile *Fugarul de la seminar, Examenul* ș.a. (după N. Pomialovski) apar în revista *Contemporanul* lui C. Dobrogeanu-Gherea, care promova modelul socialist-marxist. V. Crăsescu evocă viața seminariștilor chișinăuieni, dar se impune și prin lumea pescarilor din Delta Dunării (*Spirca, O zi și o noapte la Sulina, Pescarii, Furtuna, Călătoria* etc.). Nuvelele lui Axente Frunză (1859–1933), colaborator la *Viața românească*, imitații pe tematică socială, în-

tregesc panorama prozei scurte din Basarabia, afectată de idei socialiste și poporaniste.

Povestirea *În voia valurilor* (1912) de Constantin Stere (1865–1936) evocă pasaje din tinerețea agitată a autorului și este preludiul romanului-fluviu *În preajma revoluției*, o scriitură care, în planul formulei artistice, prefigurează întrucâtva paradigma postmodernă care neglijează distincția dintre realitate și ficțiune. C. Stere ținea să evidențieze că acest roman nu este o autobiografie și nici măcar biografia unui *alter ego*. „Vania Răutu nu sunt eu, iar viața lui intimă nu are nimic comun cu a mea. Este adevărat că am utilizat amintirile mele, cum ar face orice scriitor. Dar experiențele mele personale au fost selecționate, condensate, grupate și stilizate în jurul personajului principal numai în scop de a da o icoană a realității și fără nici un alt raport cu persoana mea." Autorul insistă pe ideea că totul e ficțiune și totul e realitate. Invenția artistului este și ea în strânsă legătură cu experiența artistului. Ficțiune pură nu există. Totdeauna ficțiunea își are rădăcini în realitate și pornește de la datele reale, amplificându-le și depășindu-le. Între acțiunea personajului și epoca și mediul înfățișat va exista totdeauna o relație de reciprocă explicare, pentru ca „ficțiunea să se transforme în realitate", sau „ca realitatea să existe în ficțiune" [11, pp. 28-41]. Povestirea *În voia valurilor* anticipează tema suferinței/pătimirii noastre dominantă în poezia și proza memorialistă a scriitorilor din „generația Unirii".

Paul Gore (1875–1927), fiind pe fronturile Primului Război Mondial, scrie amintirile *Flămânzii*, *Fragment*, *Abisul, Rătăciri (Episod de război: Rușii la Grozești)*, *Moș Vrânceanu*, *Subt impresia focului* ș.a., în care conjugă notația naturalistă, sentimental-memorialistă cu cea de reportaj de război [9, p. 89]. Se afirmă că noutatea acestei proze de război e în „foto-sensibilizarea halucinației, apropiată într-un fel de cea a prozei interbelice" pe linia modelului sadovenian [9, p. 89]. Prozele, apărute *post-mortem* în *Însemnări ieșene*, au turnura ficțiunilor romanești și nu se pune la îndoială ideea conform căreia fragmentele din *Ionel Năzuință* (*Dibuiri sentimentale, Ionel Năzuință* etc.) fac parte dintr-un proiectat Bildungsroman, în care observația psihologică e mai accentuată decât în episoadele propriu-zise de război [9, p. 90].

În concluzie, proza scurtă din spațiul pruto-nistrean a evoluat, în linii mari, între modelul băștinaș/românesc și cel artificial/rusesc. Scriitorii basarabeni au pornit de la autobiografii, de la imitări, adaptări și s-au impus prin „compuneri"/modele originale, uneori anticipând capodoperele genului scurt prin câteva date inedite legate de tematică, diversificând *formele fără fond* cu substanță epică predominant memorialistică. Este o proză eclectică sub raport estetic, pendulând între egocentrism și etnocentrism, în spiritul timpului. E o proză de inspirație istorică, de evocare a atmosferei feudale a epocii, uneori cu accente picarești, alteori realiste sau romantice, specifice literaturii promovate de revistele cele mai importante ale epocii.

În ceea ce privește conceptul de literatură, cel puțin în prima jumătate a sec. al XIX-lea, în literatura premodernă, în perioada de tranziție de la canonul pașoptist la cel junimist, nu ne putem apropria de această epocă folosind criteriile conceptului de literatură în înțelegerea noastră de azi. Imitații după modele rusești oferă V. Crăsescu, A. Frunză, C. Stere și alți scriitori, marcați de idei socialiste și poporaniste. Remarcabilă este povestirea *În voia valurilor* (1912) de C. Stere, preludiu al Bildungsromanului *În preajma revoluției*, care reprezintă cea mai importantă contribuție a unui basarabean în literatura română; o scriitură care anticipează, prin estomparea distincției dintre realitate și ficțiune, paradigma postmodernă.

Articol recepționat: 12 ianuarie 2026
Articol acceptat: 23 februarie 2026

BIBLIOGRAFIE

1. Ciobanu, Ș. Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă (1923). Chișinău, 1923. 344 p.
2. Cardaș, Gh. Poeții și prozatorii Basarabiei până la Unire (1812–1918). București, 1937. 280 p.
3. Mănucă, D. Literatură, identitate și regionalism. Iași: Princeps Edit, 2012. 190 p.
4. Călinescu, G. Istoria literaturii române de la origini până în prezent. Ediția a II-a, revăzută și adăugită. București, 1986. 1060 p.
5. Faifer, F. Primele amintiri în literatura română: Teodor Vârnav, „Istoria vieții mele"(1845), „Anuar de lingvistică și istorie literară", t. XXIV, 1972.
6. Vlad, I. Povestirea. Destinul unei structuri epice. (Dimensiunile eposului). București: Minerva, 1972. 332 p.
7. Burlacu, A. Texistențe. Vol. 1. Drama zborului frânt. Chișinău, 2007. 250 p.
8. Manolescu, N. Istoria critică a literaturii române, Pitești: Paralela 45, 2008. 1527 p.
9. Cimpoi, M. O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia. Chișinău, 1996. 431 p.
10. Drăgoi, Gabriela. Arbore, Zamfir C., în: Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900. București, 1979. 976 p.
11. Burlacu, A. Bildungsromanul lui Stere: univers artistic, personaje, tehnici narative, în: Alexandru Burlacu. Trecutul prezent. Secvențe critice, Chișinău, 2024. 654 p.

NOTĂ. Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.16.06.03 „Contexte socio-culturale autohtone și interconexiuni europene în creația populară și literatura cultă din Basarabia (sec. XIX până în prezent)", Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu" al USM.